

ПОРТРЕТИ ЈЕЛЕНЕ СКЕРЛИЋ ЋОРОВИЋ

(Јелена Скерлић Ћоровић: *Живој међу људима: Мемоарски записи*, приредила Зорица Хаџић, Академска књига, Нови Сад, 2014)

Већ на основу двадесет пет наслова у садржају књиге *Живој међу људима*, јасно је да је реч о портретима истакнутих савременика Јелене Скерлић Ћоровић (1887–1960), актерима интелектуалног и уметничког живота у нас. У сећањима исписаним током последњих година живота, осталим до сада (највећим делом) у рукопису, ауторка представља свој доживљај многих великана српске и југословенске културе: Јована Скерлића, Богдана и Павла Поповића, Бранислава Петронијевића, Слободана Јовановића, Уроша Предића, Стевана Мокрањца, Исидоре Секулић, Тина Ујевића... „У данима осамљености, опадања и пропадања, утеха је сетити се да се некада живело међу таквим људима.“

При том, то нису портрети – портрета ради. Свака страница ових *Мемоарских записа* потврђује да је реч о аутору од интегритета, личности са ставом, која опсервира, документује, одмерава, расуђује, открива личне симпатије и антипатије, импресије и оцене. Тако се, на изванредан начин, и читалац увлачи у причу, призива на дијалог, најчешће доведен у позицију истомишљеника. Пишући о другима, ауторка, ненаметљиво али сугестивно, доноси свој духовни портрет, и предочава своју вредносну скалу.

Не само сестра (Јована Скерлића) и супруга (Владимира Ћоровића), Јелена Скерлић Ћоровић „била је необична“, „у много чему изузетна појава“. Факултетски образована, студент Богдана Поповића, својевремено позната као преводилац с француског, руског и енглеског језика, сарадник *Српској књижевној илустрацији*, захваљујући брату и супругу но, понајпре, својој дружељубивости и смислу за пријатељевање, створила је од свог београдског дома салон, у којем се уторником окупљала међуратна и поратна духовна елита престонице.

Изузетног литерарног нерва, ванредног (и не само формалног) образовања, интелектуално радознала, иако на писање ових мемоарских страница наговорена од млађих чланова породице, Јелена Скерлић Ћоровић, на две стотине педесет страница књиге, оставила је вредно сведочанство о једном прошлом добу, приликама, људима и догађајима. Искрена, не либи се да призна ни сопствена огрешења (о оца којег остарелог и болесног смешта и оставља да сконча у душевној болници, или о Аници Савић у којој види позерку која ће и на мужевљевој сахрани нешто „известити“); свесна релативности субјективног доживљаја (на пример, када је реч о Јовану Дучићу и његовом делу); без патетике (када треба описати оно пред чим се остаје без речи); одрешита и смела (када износи суд о делу, па и личности, неприкосновених ауторитета попут Исидоре Секулић); непристрасна (бележи Дучићев суд о критичару Скерлићу: „Скерлић

је као црнац – њему није доста да убије човека, него још игра око њега“); интригантна: одмерено сеје опаске и пикантне детаље из интима савременика, бележи анегдоте (уверљива је она о рационалности мајке Слободана Јовановића која, на самрти, пракси невичним интелектуалцима око себе, даје рецепт за кољиво: „Пола киле жита, пола киле ораја“), бриљантним београдским стилем, дискретно, али с јасно дефинисаним како естетским, тако и етичким критеријумима, открива колико лично вјерују, толико и постулате света на чијим се рушевинама налазимо.

О настанку специфичне климе – која ће условити најсиловитији просперитет српске средине концем 19. и у прве две деценије 20. столећа – Јелена Скерлић Ћоровић, сведочи описујући сопствени родитељски дом и у њему владајуће прилике. Мајка Персида, пречанка, свештеничка кћи, много млађа од супруга Милоша, у мужевљевој србијанској породици старином из Херцеговине, са живом хајдучком традицијом, доживљена као „Швабица“, успеће, уз сву дисхармоничност, да уведе ред и правила донесена из свог, увелико европским духом оплемењеног завичаја. Благодарје њој, која у супружански дом уноси малу девојачку библиотеку с књигама на немачком, редовно путује из Београда за Беч ради обавеза везаних за породичну занатску радионицу шешира, али и обнављања личне гардеробе, њеним пословним способностима и родитељској бризи, понајпре о образовању деце, формира се модерна грађанска породица која већ у другом колелу даје врхунске интелектуалне изданке. „Скерлић је црпао прва сазнања из породичних предања; затим, да би се изградио, морао је улагати много личнога труда. 'Ја добро знам једино оно што сам научио сâм', говорио је неколико пута. Па и тај лични труд и напор, и то је традиција државотворне Шумадије. Преко полупрIMITИВНОГ оца он је примио њено слободоумље, свест о целини народној и дужностима које су нам пале у дело. Преко мајке примио је радну енергију културнога Запада, нагон да се увек гледа унапред, да се кида с тешком оставштином Истока, одбаце наслаге које нас притискају“, резонује Јелена Скерлић.

Јован Скерлић, али и његове сестре Јованка и Јелена, попели су се из скромне занатске породице на интелектуалну и јавну сцену. Ауторка ове књиге унеколико руши фаму о жени у „мушком друштву“. Мајка је истински *spiritus agens* породице Скерлић, а само лични напори, рад и воља, залога су успеха. Самосвесна и самокритична, пише: „У недостатку илузија и самоуверености ја сам провела живот 'на маргинама' и баш та сама супротност моје природе учинила је да више ценим људе који имају оптимизма и полета. Они стварају.“ У доба формирања нарочито ће на њу утицати десет година старији брат, који вазда, узгред, као младић бележи: „Нада је у раду.“ Колико својим примером (писма сведоче о сиромаштву и одрицању који су цена боравка у Швајцарској и Француској зарад студија и доктората), толико и педагошким доцирањем: „Као што сам вам раније писао ја вас братски молим да се слажете и између себе и са Татом, да будете вредне, паметне и добре, и да читате. Ја подвлачим да читате. Човек онолико вреди колико зна, и како ми немамо новаца да плаћамо учитељице и гувернанте, то стоји до ваше вредноће да надокнадите оно што вам судбина није дала, и да докажете стару истину како новац и памет не иду заједно“, пише Јован сестрама октобра 1900. Или седам година касније, Јелени, сада професорки француског у Смедереву, опхрваној, канда љубавним, бригада: „Твоје последње писмо ме је обеспоко-

јило и ожалостило. Видим да те чамотиња и меланхолија спадају. Ти си одрасла и паметна девојка и треба да се отресеш једне погрешне идеје коју смо запамтили сви који смо прво живели књигама, а после животом. Човек је на земљи да ради, да ствара, а не да буде срећан. Среће нема, али има спокојства у раду и вршењу дужности. 'Право на срећу' је једна од најкобнијих романтичарских идеја које су толике животе скренуле са правога пута. Немој се напустити тренутним расположењима и несталним и нејасним осећањима. Ради што више, то је најбољи лек. Читај, пробај да пишеш (ја држим да би могла и требала да се огледаш ту). Спремај се за испит који свакако треба да положиш зимус. Када бих ја поклецнуо пред мојим теретом, када се свим силама не бих одупирао невољама, када не бих радио, шта би било са мном. Рад ће ти повратити мир и складност и ведрину у души", бодри је и подстиче брат.

Добрим својим делом књига *Живош међу људима* казује о женском активизму, немалом броју еманципованих пријатељица Јелене Скерлић Ћоровић, стваралаца – попут Милице Јанковић, Данице Марковић, Исидоре Секулић, Анице Савић Ребац, Десанке Максимовић, прегалаца попут ретке, а заборављене Смиље Ћаковић, до оних које су се оствариле као супруге и мајке – Правде Ристић или Мице Мокрањац. Управо целина посвећена власници часописа *Мисао* – Смиљи Ћаковић, представља једну од најуспелијих, с доста аутобиографских, аутореклексивних, есејистичких редова. Реконструисхе ауторка пред читаоцима стицање личног читалачког и преводилачког искуства, те у вези с огледом Тургенјева „Хамлет и Дон Кихот“, размишља: „Он је давао предност људима од соја Дон Кихота. Бледи, замишљени принц свакако је заводљивији, али сањалице и сумњала никад нису кретали ствари унапред. Мисаоност погодује трагичном схватању живота, али мрачно расположење је бесплодно. Пустињски ветар песимизма суши клицу у заметку, његов дах не допушта да се нешто развија. А кад смо се већ нашли на овоме свету 'без свога знања и без своје воље', дужност је урадити ма шта за напредак и за опште добро.“

Трезвена, упознавши живот у различитим срединама (Београду, Мостару, Сарајеву, Загребу), демаскира Јелена Скерлић Ћоровић и национални култ. Оживљавајући атмосферу у *Књижевном јују*, и сећајући се прилика у Загребу после рата и након уједињења, пишући о манифестацијама хрватско-српског „братства“, размишља: „Чини ми се да је родољубље у обрнутој сразмери са величином нације. Да би се имало чим одушевљавати, претерује се у самосвесном уздизању нације. Има тога и код нас Србијанаца. Црногорци сасвим озбиљно узимају Бранкове речи 'царе мали', и тврде да је тачно све оно што Љуба Ненадовић песнички боји. (Треба бити Његош па умети рећи 'једна сламка међу вихорови!').“ Карикатуралан је стога, у њеном виђењу, Дучић, који се буса својим херцеговачким (наводно аристократским) пореклом и српством.

Изузетно занимљива су сведочења, које нам ауторка посредује, рецимо о стилу Исидоре Секулић, о којем ће Слободан Јовановић „погађајући клинац у главу као вазда“, рећи: „Стил Исидоре Секулић подсећа на ношњу Тотица које обуку по седам-осам сукања једну преко друге.“ Ништа мање уверљиве су и књижевнокритичке опаске Јелене Скерлић Ћоровић. Тако, о делу велике списатељице, закључује: „Њу је књига у ствари одвојила од живота што је ненакнадиви пропуст за романописца. Интелигентна, она је то увиђала и пред крај највише се бавила критиком и есејем, приче све

ређе писала, и прави роман није никад ни покушала; *Ћакон* је скроз неуспела фикција. Кад се мало више загнурила у стварност и написала *Историју ђаланачкој тробља*, трудећи се да избегне извештачени стил, дала је у том роду најбоље ствари. Иначе, од самог почетка, а затим све више и више то књишко код ње, тај натегнути начин писања замарао је и чак квариио утисак. Видело се да ту један вештак обделава реченицу за реченицом. Да их испреда и распреда једну за другом, као што свилена буба извлачи из себе своје нити, танане, меке, сјајне, увија их и савија, извија и превија док не створи мало савршенство, светлу, глатку чауру, али у њој нажалост покаткад остане зачаурена суштина мисли. Осећате да је то висока литература, али те прегршти лепих речи и то обиље цитата претрпавају утисак.“

Боји ову књигу и разложна носталгија за атмосфером која је ишла у прилог хуманитету. „Старали смо се да умно напредујемо у колико је било могуће, и успевали да богатством унутрашњег живота надокнадимо оскудну стварност око себе. Осим школе и библиотеке позориште, а забаве са игранкама две или три преко зиме. Али сви биоскопи који сад стално ничу ни из далека нису равно ономе што је за нас значило провести два-три сата на Калемегдану...“ Ту су касније и седељке, музицирања, одласци у позориште, разговори о представама и књигама.

Књигу *Мемоарских запис* заокружују текстови Ненада Љубинковића (унука Јелене Скерлић Ћоровић, који је рукопис сачувао) и приређивача Зорице Хаџић. Колико сећања дочаравају личност Јелене Скерлић Ћоровић, њену љубопитљивост за људе и судбине (по чему је слична Слободану Јовановићу и његовој сестри Правди Ристић), толико казују и о приређивачу. Овај рукопис савршено конвергира с до сада исказаним књижевноисторијским аспирацијама Зорице Хаџић (биографистика, епистолографија, архивистика, интерес за стваралаштво жена, приређивачки рад); истрајна тежња да се сачува непознато и скрајнуто, маргинализовано – оно што аутентично казује о прошлости. Тако се након Данице Марковић, Анђелије Лазаревић, Милете Јакшића, Милана Шевића, Милана Савића... у фокусу њеног интересовања нашла и ауторка на коју се не сме заборавити.

Ако је Јован Скерлић доживљаван као учитељ енергије, књига Јелене Скерлић Ћоровић доживљава се, поред осталог, као уџбеник енергије. Ни кад је најтеже – док се ратује, болује, умире – ту нема места за самосажалење, депресију, запитаност шта ти је друштво „пружило“. Свему упркос, ту се гледа у будућност, ради и – живи „међу људима“.